

Ehre verlohren, alles verlohren. *Academia Gustaviana* professor Andreas Virginius oma aadliau kaitsmas

AIRA VÕSA

Andreas Virginiuse (1596–1664) nimi on paljudele Eesti varauusajast huvitatuile tuttav. Rootsi kuninga Gustav II Adolfi (1594–1632) kutsel viibis Virginius *Academia Gustaviana* sünni juures, olles selle esimene prorektor ning teoloogiaprofessor. Virginiusel oli oluline osa vast rajatud ülikooli akadeemilise ja organisatsioonilise profiili kujundamisel. Tema akadeemiline karjäär osutus ülimalt pikaks ja viljakaks, kestes terve *Academia Gustaviana* perioodi, ning tema eesistumisel kaitsi kõige enam disputatsioone ja dissertatsioone. Professoriameti kõrval juhtis ta Tartus superintendendi kohusetäitjana Liivimaa ning Tallinnas alates 1658. aastast piiskopina Eestimaa luterlikku kirikut.¹

Erinevalt mitmest teisest rootsiaegse ülikooli professorist ja näiteks Andreas Virginiuse sugulasest, piiblitõlkijast Adrian Virginiusest (1663–1706), pole tema elu ja töö põhjalikult läbi uuritud. Harva mainitud ja seni käsitlemata on muu hulgas Andreas Virginiuse võitlus oma aadlitiitli pärast, millest annab tunnistust tema 1636. aastal Tartus avaldatud saksakeelne proosavormis apoloogia või traktaat *Nothwendige Vertheidigung*.² Seda Virginiuse kirjutist pole seni trükitud kujul leitud, kuid selle ilmumist mainitakse Johann Friedrich von Recke ja Karl Eduard Napiersky

Aira Võsa, PhD, vanemteadur, Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus, Kohtu 6/1, 10130 Tallinn, aira.vosa@gmail.com

¹ Vt O. Sild. Tartu–Pärnu rootsiaegse ülikooli usuteaduskonna õppejõud, nende elukäik ja tegevus. – Tartu Usuteaduskond Rootsi ajal. Usuteadusline Ajakiri 1932. Lisavihik nr 3, lk 46–78, siin lk 49–54.

² Kirjutise täispealkiri: „Der Persohn Freund, der Sachen Feind. das ist. Nothwendige Vertheidigung D. Andreae Virgini, der heil. Schrift Professoris in der Königl: Universität zu Dorpat, so wohl auch des geistl. Ober=Consistorii in Liefeland Assessoris wieder Falsche Beschuldigung eines Criminis Falsi, daß er sich für einen Pommerschen von Adel hätte ausgegeben, da ers doch nicht wäre. Nebst angehängter Protestation, daß er Niemande mit diser Schrift wolle injuriiren, sondern nur allein die wieder ihm ausgesprengte falsche Nachrede und Verläumdunge, als die seiner und seines Adelichen Geschlechts Ehren sehr schädli. und nachthl: öffentlich wiederlegen und demselben ins künftige auch hiemit steuren und wehren“. Ärakiri Läti Riiklikus Ajalooarhiivis (LVVA), 214.6.144a/12, l. 307–320, Nothwendige Vertheidigung. Tänan Kai Tafenaud ja Mait Laasi sellest ja teistest Virginiuste suguvõsa puudutavatest käsikirjadest koopiade valmistamise ja vahendamise eest.

õpetlasteleksikonis³ ja selle ümberkirjutuse taasavastas Kai Tafenau⁴ ühes teiste Virginiuste suguvõsaga seotud materjalidega Läti Riiklikus Ajalooarhiivis leiduvas baltisaksa ajaloolase Friedrich Konrad Gadebuschi (1719–1788) koostatud mammutkäsikirjas *Geschichte des Livländischen Adels mit den Beweisen zur livländischen Adelsgeschichte. Neuere Abschriften in 17 Bänden*.⁵ Nagu Tafenau märgib, kujutavad Gadebuschi „Liivimaa aadli ajaloo juurde kuuluvad tõendid“ endast Liivimaa aadliperekondade kohta käivate dokumentide ärakirju.⁶ Virginiuste suguvõsaga seotud dokumentide valik algab Stettini (pl Szczecin) Peeter-Pauli kiriku pastori J. G. Steinbrücki 1778. aastal koostatud von Virginite suguvõsa ajalooa.⁷ Enamik neist pabereist on seotud perekonna aadlipäritolu tõendamisega. Gadebusch on saanud Andreas Virginiuse kaitsekirja ning Tafenau huviorbiidis olnud Adrian Virginiust puudutavad materjalid 1783. aastal ooberstleitnant Virginilt ja need oma käega ümber kirjutanud.⁸ Andreas Virginiuse apoloogia puhul on tegemist mitmekordse ümberkirjutusega, sest ärakirja lõpus on audiitor P. D. Behmeri 1706. aastal Riias lisatud ladinakeelne kinnitus, et käesolev koopia ühtib trükis avaldatud originaaliga.⁹

Peale selle ümberkirjutuse ei ole traktaadi ajendiks olnud skandaalse juhtumi kohta muid allikaid välja tulnud. Võimalik, et jälgi on sihipäraselt peidetud. Auhaavamise korral tuli seda varauusaegses kohtupraktikas ette. Kui valesüüdisus või laim lükati ümber, siis võidi teatud liiki naturaalhüvitisena nõuda laimava kirjutise hävitamist. Pärast süüdimõistetute vabandamist ja laimu tagasivõtmist tuli laimav paskvill avalikult põletada.¹⁰

Sarnast mustrit võib aimata Virginiusega seotud juhtumi puhul 1638. aastal, kui ta sattus teadmata põhjusel vastuollu *Academia Gustaviana* ülejäänud professoritega. Virginius arvati välja ülikooli konsiiliumidest ning talt võeti ära esimese teoloogiaprofessori tiitel. Pärast Liivimaa kindralkubernerit Bengt Oxenstierna (1591–1643) sekkumist ning Virginiuse õiguste ja staatuse taastamist tuli osaliste

³ Virginius (Andreas I.). – Allgemeines Schriftsteller- und Gelehrten-Lexikon der Provinzen Livland, Esthland und Kurland. Bd. 4, S–Z, Hrsg. von J. F. v. Recke, K. E. Napiersky. Mitau: Steffenhagen und Sohn, 1832, lk 439–447, siin lk 442. Siit on selle nimetuse üle võtnud Ene-Lille Jaanson, vt E.-L. Jaanson. Tartu Ülikooli trükikoda 1632–1710: ajalugu ja trükiste bibliograafia. Tartu: Tartu Ülikooli Raamatukogu, 2000, lk 197.

⁴ K. Tafenau. Adrian Virginiuse eluloost. – Keel ja Kirjandus 2009, 11, lk 847–855, siin lk 848; See kuningas sest auvust, põrgukonn ja armutaim. Eesti keelemõte 1632–1732. Koost. K. Tafenau, K. Ross, A. Põldvee. Tallinn: EKSA, 2023, lk 290.

⁵ LVVA, 214.6.144a/2-18.

⁶ K. Tafenau. Adrian Virginiuse eluloost, lk 848.

⁷ LVVA, 214.6.144a/12, l. 266–354, Geschichte des v. Virginischen Geschlechts aus öffentlichen Actis und Geschicht büchern gesammelt. Von J. G. Steinbrück d. W. W. Doktor, Past. prim. der S. Petri und Paulikirche A. Stettin 1778.

⁸ K. Tafenau. Adrian Virginiuse eluloost, lk 848.

⁹ LVVA, 214.6.144a/12, l. 320, Nothwendige Vertheidigung.

¹⁰ R.-P. Fuchs. Um die Ehre. Westfälische Beleidigungsprozesse vor dem Reichskammergericht (1525–1805). Paderborn: Schöningh, 1999, lk 181. Tänan professor Peter Oestmanni (Münster) selle õigusajaloolise kommentaari ja viite eest.

silme all hävitada tüliga seotud tõendid ning ka protokollidest kõik asjassepuutuv kustutada.¹¹

Ettekujutus seisusespetsiifilisest aust mängis varauusaegse ühiskonna toimimisel olulist rolli. Aadliau kuulus aadlikultuuri ja -identiteedi juurde ning see määras ära kommunikatiivsete reeglite süsteemi või suhtluskoodi,¹² väljendudes näiteks žestides, riietuses, protsessioonides osalemise järjekorras, ametites jms, mis eristas aadlikke teistest seisustest. Au nähtavaks tegemiseks ja kaitsmiseks koostati varauusajal keerulisi aukoodekseid, mida suutsid tõlgendada vaid spetsiaalse ettevalmistusega haritlased. Kellegi au ründamist või kahjustamist tajuti väljakutsena, mis nõudis tingimata vastuväljakutset ning oma au kaitseks pöörduti sageli juristide poole, kes aitasid auhaavavate ja laimavate kirjutiste vastu protestikirju või apoloogiaid koostada.¹³

Niisuguste apoloogiatega sekka kuulub ka Virginiuse traktaat, mis peegeldab konkreetse juhtumi näitel, kui oluline oli 1630. aastate Liivimaal aadlistaatust õpetlaskarjääri jaoks. Siinses artiklis jälgitakse, milliseid argumente Virginius oma aadliau kaitseks välja tõi ja millistele autoriteetidele viitas. Lisaks pakub see apoloogia olulist teavet Liivimaa seisusliku ühiskonna väärtushoiakute ja mentaliteedi kohta laiemalt.

Enne nende teemade juurde asumist ja traktaadi lähemat käsitlemist tuleb vaatluse alla Andreas Virginiuse elulugu peamiselt enne tema Tartusse saabumist. Virginiuse päritolu ja õpingute kohta ringleb palju ebamäärast infot, mis vajab täpsustamist. Artiklis peatutakse eelkõige aspektidel, mis on olulised tema apoloogia mõistmiseks. Mõnele varjatud detailile tema kujunemisloos heidavad valgust ka Gadebuschi ärakirjad teistest suguvõsa ajalugu puudutavatest dokumentidest.

Andreas Virginiuse perekond ja sünnikoht

Peamine Virginiuse elulooliste andmete allikas on tema kaasaegse ja lähedase kaastöölise, Tallinna toomkiriku saksa koguduse pastori ja Eestimaa konsistoriumi aseesimehe Justus Heinrich Oldekopi (1631–1686) matusetrüki (*Programma*) Virginiuse surma puhul.¹⁴ See 1665. aastal Tallinnas ilmunud leidumusetu ladinakeelne kirjutis ühes Virginiuse kolleegi, *Academia Gustaviana* teise teoloogiaprofessori Georg

¹¹ C. Schirren. Actenstücke zur Geschichte der schwedischen Universität Dorpat im J. 1638. – Inland 1856, 38, lk 611–616, siin lk 615.

¹² K. Schreiner, G. Schwerhoff. Verletzte Ehre – Überlegungen zu einem Forschungskonzept. – Verletzte Ehre. Ehrkonflikte in Gesellschaften des Mittelalters und der Frühen Neuzeit. Hg. von K. Schreiner, G. Schwerhoff. Köln, Weimar, Wien: Böhlau, 1995, lk 1–28, siin lk 9.

¹³ R. G. Asch. Europäischer Adel in der Frühen Neuzeit. Eine Einführung. Köln, Weimar, Wien: Böhlau, 2008, lk 7–11.

¹⁴ Programma, in obitum viri admodum reverendi, nobillissimi & excellentissimi, Dn. Andreae Virgini, SS. theolog. doctoris, ejusdemque antehac in regia Academia Dorpatensi per annos bene multos professoris primarii, post ecclesiae per Esthoniā episcopi, regiique consistorii, quod Revaliae est, praesidis meritissimi, propositum à Justo Henrico Oldekop, consistorii regii, p. t. vice-praeside Oldekopi.

Manceliuse (1593–1654) 1635. aastal esimest korda ilmunud pühendusluuletuse¹⁵ ning valikulise nimekirjaga Virginiuse kirjatöödest on ära trükitud Riia gümnaasiumi kõnekunsti professori Henning Witte (1634–1696) 17. sajandi teoloogse tutvustavas kogumikus *Memoriae Theologorum*.¹⁶

Oldekopi programmis toodud elulooliste andmete järgi sündis Andreas 9. novembril 1596. aastal Schwessini (tänapäeva Poolas asuv Świeszyno) pärusaadlike perekonda, vanemateks isa Jacob ja ema Anna Hammermeisters, kes oli sünnilt samuti aadlik. Haridusteed olevat Virginius alustanud oma isamaa ehk Pommerimaa koolides (*scholis patriis*) – Stargardis ja Stettini pedagoogiumis.¹⁷ Oldekop ei maini Virginiuse sünnikohta, kuid Virgini-nimeline perekond kuulus tõepoolest Schwessini külas lääniõigusi omavate pärusaadlike hulka. Stettini pastor Steinbrück kirjutab von Virginite suguvõsa ajaloo, et tegemist on juba üle 300 aasta tuntud Pommeri kõrgaadlike suguvõsaga.¹⁸ Suguvõsa aadliseisuse üheks kinnituseks viitab Steinbrück Johannes Micraeliuse (1597–1658) topograafilisele teosele, milles neid nimetatakse vabahärradeks.¹⁹ Andreas Virginius osutab ka ise oma apoloogias sellele, et nende perekonna juured ulatuvad kaugele minevikku ja et tegemist on sellesama vana ja auväärse suguvõsaga, mida Pommeri ajalooallikates nimetatakse kas *Vergine* või tagapommeri dialektis *Vargine zu Schweszien Erbgessesen*.²⁰

Virginiuse sünnipaigaks ongi kõige sagedamini peetud Taga-Pommeris asuvat Schwessini,²¹ kuid enne tema sündi oli küla maha põlenud ja 1592. aastal taasasutatud

¹⁵ Vt K. Viiding. Die lateinische Gelegenheitsdichtung von Georg Mancelius in Dorpat (1632–1638). – Classical tradition from the 16th century to Nietzsche. Eds. [and preface] J. Päll, I. Volt and M. Steinrück. Morgensterni Seltsi toimetised, 3. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2010, lk 45–85, siin lk 67–69.

¹⁶ *Memoriae Theologorum Nostri Seculi Clarissimorum Renovatae Decas Undecima*, Curante M. Henningo Witten. Francofurti, Apud Martinum Hallervord. Typis Johannis Andreae. Anno M DC LXXXV, lk 1520–1525.

¹⁷ J. H. Oldekop. Programma, lk 1521.

¹⁸ LVVA, 214.6.144a/12, l. 267p, Geschichte des v. Virginischen Geschlechts.

¹⁹ Vt Johannis Micraelii Sechstes und Letztes Buch von deß Pommerlandes Gelegenheit und Einwohnern. Stetin und Leipzig: In Verlegung Johann Kunckels, 1723, lk 382.

²⁰ LVVA, 214.6.144a/12, l. 313, Nothwendige Vertheidigung.

²¹ H. L. C. Backmeister. Nachrichten von den ehemahligen Universitäten zu Dörpat und Pernau. – G. Fr. Müller (Hg.). Sammlung Russischer Geschichte. Des neunten Bandes zweytes und drittes Stück. St. Petersburg: Kayserl. Academie der Wissenschaften, 1764, lk 95–262, siin lk 188; J. Fr. v. Recke, K. E. Napiersky (Hgs). Allgemeines Schriftsteller- und Gelehrten-Lexikon, Bd. 4, 440; H. R. Paucker. Ehstlands Geistlichkeit in geordneter Zeit- und Reihenfolge. Reval: Lindfors' Erben, 1849, lk 10; A. Buchholtz. „Virginius, Andreas“. – Allgemeine Deutsche Biographie, 40. Leipzig: Duncker & Humblot, 1896, lk 14; O. Sild. Tartu-Pärnu rootsiaegse ülikooli usuteaduskonna õppejõud, lk 49; Die evangelischen Prediger Livlands bis 1918. Hg. von M. Ottow, W. Lenz. Köln, Wien: Böhlau, 1977, lk 464; L. Aarma. Põhja-Eesti vaimulike lühelood 1525–1885. Tallinn: [G. ja T. Aarma Maja OÜ], 2007, lk 277; M. Klöker. Tallinna kirjanudusel 17. sajandi esimesel poolel (1600–1657): haridusinstituudid ja juhuluuletamine. Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus, 2014, lk 656; See kuningas sest auvust, põrgukonn ja armutaim, lk 592.

küla esimeste asukate seas Virginiuse-nimelisi ei olnud.²² Andrease tiitlis sisalduv kohanimi viitab seega tema perekonna läänivaldustele, mitte tema sünnikohale. Paaris 18. sajandi allikas on Virginiuse sünnikohana nimetatud Kolbergi (pl Kołobrzeg),²³ mis tundub ebatõenäoline, kui pidada usaldusväärseks Oldekopi teadet, et Virginius sai esimest kooliharidust Stargardi linnas. Kolbergis oli juba keskajal rajatud ladinakool,²⁴ nii et kooli puudumise pärast poleks Virginius pidanud sealt Stargardi minema.²⁵ Kolmanda variandina on märgitud Taga-Pommeri linna Schivelbeini (pl Świdwin),²⁶ mis kuulus Andrease sünni ajal Neumarki koosseisu.²⁷ Selle kõige tõenäolisema sünnikoha aluseks on Virginiuse nime järel olevad päritolukohta tähistavad laien- dused ülikoolimatriklites ja dissertatsioonide tiitellehtedel, kus see esineb näiteks kujul *Andreas Virginius Schivelbenensis Marchicus* või *Neumarchicus*. Schivelbeini kasuks räägib ka Virginiuse apoloogia, kus seisab, et kui Schwessini küla Konitzi sõjas²⁸ maha põletati, siis pidid Verginid ümber asuma, osa Rummelsburgi (pl Miastko), osa Schivelbeini linnakesse, kuhu kolis ka tema vanaisa Andreas Vergin.²⁹

Ülikooliõpingud ja varased disputatsioonid

Kahjuks ei kirjuta Andreas Virginius ise kusagil täpsemalt oma sünnikohast ega õpin- gutest, ka tema Tartusse asumisega seotud dokumente pole siinkirjutajal õnnestunud leida.³⁰ *Academia Gustaviana* 12. novembri 1642. aasta ülikooli senati protokollis

- ²² Schwessini ajaloo kohta vt J. Lux. Heimatkreis Rummelsburg in Pommern. <https://www.rummelsburg.de/gemeinden/schwessin/index.htm> (19.12.2023). J. G. Steinbrück mainib Gadebuschi kogutud dokumentides, et näiteks kirikut hakati Schwessini ehitama alles 1598. aastal. LVVA, 214.6.144a/12, l. 272, Geschichte des v. Virginischen Geschlechts.
- ²³ A. C. Vanselow. Gelehrtes Pommern, oder alphabetische Verzeichniß einiger in Pommern gebohrnen Gelehrten, männlichen und weiblichen Geschlechtes, nach ihren merkwürdigsten und verfertigten Schriften. Stargard: Bey Joh. Tillern, 1728, lk 118; F. K. Gadebusch. Livländische Bibliothek nach alphabetischer Ordnung. 3. Theil. Riga: Johann Friedrich Hartknoch, 1777, lk 262; LVVA, 214.6.144a/12, l. 273, Geschichte des v. Virginischen Geschlechts.
- ²⁴ Vt M. Wehrmann. Geschichte von Pommern. Bd. 1. Frankfurt am Main: Weidlich, 1981, lk 187.
- ²⁵ Kolbergi kui Virginiuse sünnilinna seab kahtluse alla ka Pommeri ajalouuriija M. Wehrmann, vt tema artiklit Zwei Gelegenheitsgedichte auf Andreas Virginius. – Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 1896. Riga: W. F. Häcker, 1896, lk 115–118, siin lk 115.
- ²⁶ M. Wehrmann. Zwei Gelegenheitsgedichte, lk 115.
- ²⁷ G. Köbler. Historisches Lexikon der deutschen Länder. Die deutschen Territorien und reichsunmittelbaren Geschlechter vom Mittelalter bis zur Gegenwart. 5. Aufl. München: C. H. Beck, 1995, lk 415.
- ²⁸ Mõeldud on Kolmeteistkümnendaastast sõda ühelt poolt Saksa ordu ning teiselt poolt Preisi Liidu ja Poola kuninga vahel (1454–1466).
- ²⁹ LVVA, 214.6.144a/12, l. 314, Nothwendige Vertheidigung.
- ³⁰ Lehekülge Virginiuse vokatsioonist, tema isikust, tööleasumisest *Academia Gustaviana's*, ainekursustest, töötingimustest ja jutluste pidamisest Jaani kirikus, mis sisalduvat Lembit Raidi väitel Tartu magistraadi protokolliraamatus RA, EAA.995.1.253, seal siiski ei leidu. Vt L. Raid. Tartu Ülikooli usuteaduskond 1632–1940: teatmik. Tartu: Eesti Ajalooarhiiv, 1995, lk 17.

on vaid fikseeritud Virginiuse sõnad, et ta kaitses oma magistri- ja doktorikraadi Rostockis.³¹

Oldekopi andmetel õppis ja töötas Virginius enne vaimuliku- ja professorikarjääri mitmes (üli)koolis. Stettini pedagoogiumis olevat ta omandanud põhjalikud teadmised filosoofias ja disputeerinud teoloogilistel teemadel kuulsa dr Daniel Crameri (1568–1637) ja teiste eesistumisel. Kolme aasta pärast olevat Virginius suundunud Rostocki ülikooli, kus pälvis professorite soosingu, pidas filosoofiaalaseid kollokviume ning kaitses dr Paul Tarnowi (1562–1633) ja Johannes Quistorpi (1584–1648) juhtimisel teoloogilisi disputatsioone.³² Samuti olevat ta disputeerinud dr Bartholomeus Battuse (1571–1637) juhtimisel Greifswaldi ülikoolis. Edasi olevat saanud temast Königsbergi ülikoolis filosoofiateaduskonna adjunkt ning ta olevat disputeerinud dr Celestyn Myslenta (1588–1653) eesistumisel. Seal pöördus ta tagasi Rostocki, kus omandas Tarnowi käe all teoloogiadoktori kraadi.³³

Oldekop ei nimeta mitte ühtegi aastaarvu. Ajalisi raame aitavad selgitada sissekanded ülikoolide matrikliraamatutes. Esimene immatrikulatsioon, mida ei ole maininud ükski Virginiuse biograaf, on leitav 1612. aasta suvesemestrist Oderi-äärse Frankfurdi ülikooli matrikliraamatus nime all *Andreas Virginius Schivelbenensis Marchicus*.³⁴ Alles pärast seda, 1613. aastal, immatrikuleeriti ta Stettini pedagoogiumisse.³⁵ Kolmas immatrikulatsioon on leitav Rostocki ülikooli matriklis, kuid mitte kolm aastat pärast Stettinit, nagu kirjutab Oldekop, vaid viie aasta pärast, aprillist 1618.³⁶ Juba aasta pärast, 22. aprillil 1619 on *Andreas Parthenius Schifflbergensis Marchiacus* promoveeritud Rostocki ülikooli filosoofiateaduskonnas magistriks.³⁷ Edasi järgnevad immatrikulatsioonid Greifswaldi ülikooli 25. augustil 1621. aastal, nüüd esimest korda aadlititliga – *M. Andreas Virginius nobilis Pomeranus in Schwessin*³⁸ –

³¹ Tartu Ülikooli (*Academia Gustaviana*) senati protokollid 1632–1656. 2, 1637–1644. Koost. A. Tering. Tartu: Tartu Ülikooli Raamatukogu, 1994, lk 264.

³² Disputatsioonide kohta lähemalt vt M. Friedenthal. Varauusaegsete disputatsioonide läbiviimisest, ülesehitusest ja teemadest. – Keel ja Kirjandus 2021, 10, lk 865–885; M. Friedenthal. Disputatsioonid varauusaegses Tartu ülikoolis. – Muutused, ümberkorraldused, uuendused. Varauusaja arengujooned Eesti- ja Liivimaa 1520–1800. Koost. M. Seppel ja M. Maasing. Tallinn: TLÜ kirjastus, 2023, lk 531–554.

³³ J. H. Oldekop. Programma, lk 1521–1522.

³⁴ Aeltere Universitäts-Matrikeln. I. Universität Frankfurt a. O. Bd. 1., 1506–1648. Hrsg. von E. Friedländer. Leipzig: S. Hirzel, 1877, lk 566.

³⁵ Album studiosorum Pedagogium Książęce w Szczecinie, <https://album.ksiaznica.szczecin.pl/en/search/> (19.12.2023).

³⁶ Matrikelportal Rostock – Datenbankedition der Immatrikulationen an der Universität Rostock seit 1419. Immatrikulationen 1419–1831, <http://matrikel.uni-rostock.de/simplesearch.action#top> (19.12.2023).

³⁷ Matrikelportal Rostock – Datenbankedition der Immatrikulationen an der Universität Rostock seit 1419. Dekanatsbuch, <http://matrikel.uni-rostock.de/id/400070270> (19.12.2023). Magistris promoveerimise kohta on säilinud ka kutse, kus mainitakse teiste kandidaatide seas nime Andreas Parthenius Schifflbergensis Marchicus, vt *Nutrix animi fidissima Virtus: Huius alimentum uberrimum Honos. ... RostochI: Typis Io. Pedani, Anno M. DC. XIX.*

³⁸ Universitätsmatrikel Bd. 2. Universitätsbibliothek Greifswald, <https://www.digitale-bibliothek-mv.de/viewer/image/PPNmatrikel2/208/#topDocAnchor> (19.12.2023).

ja Königsbergi ülikooli 20. juulil 1623. aastal.³⁹ Veel üks sissekanne leidub Rostocki ülikooli dekanaadiraamatus kuupäevaga 25. oktoober 1632 – *M. Andreae Virginio, theologiae in academia Dorpatensi professori* –, tähistades doktoriks promoveerimist.⁴⁰

Matriklisissekannete järgi oli Virginius ülikooliõpingutega ühel või teisel moel seotud niisiis 20 aastat. Ebatavaliselt pika studiumiaja sisse jääb siiski ka töö adjunktina. Matriklisissekannete ja disputatsioonide tiitellehtede juures torkab silma Virginiuse nime suur varieeruvus, mida ta ka ise oma kaitsekirjas tunnistas. Kord on see Virginius, kord Virginus. Paaril juhul seoses magistrikraadi kaitsmisega esineb see humanistliku traditsiooni kombel kreekakeelse samatähendusliku vastena: *Parthenius*. Siin on ka päritolukoht märgitud erinevalt: Schifelbergensis, kuid selle kohanimekuju võib samastada Schivelbeiniga.⁴¹

Oma pika õpinguaja jooksul kirjutas ja kaitses Virginius mitmeid disputatsioone ning avaldas sõpradele pühendatud juhuluuletusi.⁴² 1619. aastast on säilinud üks käsikirjaline albumisissekanne⁴³ ning üks teoloogiline disputatsioon Rostockist.⁴⁴ 1620. aastal oli Virginius ise kahel korral poliitiliste disputatsioonide eesistuja.⁴⁵

³⁹ G. Erler. Die Matrikel der Universität Königsberg i. Pr. 1544–1829. I. Band. Die Immatrikulationen von 1544–1656. Leipzig: Duncker & Humblot, 1910, lk 272.

⁴⁰ Matrikelportal Rostock – Datenbankedition der Immatrikulationen an der Universität Rostock seit 1419. Fakultätsbücher 1419–1831, http://matrikel.uni-rostock.de/id/400070479?_searcher=918a8a6f-841b-42a9-895f-32f3524ce922&_hit=0 (19.12.2023).

⁴¹ Aeltere Universitäts-Matrikeln. I. Universität Frankfurt a. O. Personen- und Ortsregister. Bd. 3. Hrsg. von E. Friedländer. Leipzig: S. Hirzel, 1891, lk 629.

⁴² Teadaolevalt avaldas Virginius studiumi vältel kolm pühendusluuletust. Esimene ilmus 1618. aastal Stettinis sõbra teeleaatmiseks (vt Handbuch des personalen Gelegenheitschrifttums in europäischen Bibliotheken und Archiven, Bd. 30, Teil 4. Hrsg. von S. Beckmann. Hildesheim, Zürich, New York: Olms-Weidmann, 2013, lk 1331). Teine oli pulmaluuletus, mis ilmus 1622. aastal Greifswaldis kogumikus „Sacra Votiva Solemnitatis tam inauguralis quam Nuptialis ... Dn. Joannis Burgmanni J.U.L. ... Virginem Annam Rungiam ... Gryphiswaldii: Excudebat Johannes Albinus, Anno M.DC.XXII“. Kolmas ilmus samuti Greifswaldis 1623. aastal õnnitusluuletusena sõbrale magistrikraadi omistamise puhul (vt Handbuch des personalen Gelegenheitschrifttums, lk 1375).

⁴³ Niedersächsisches Landesarchiv. Abteilung Oldenburg (NLA OL) Slg 10 Best. 297 J Nr. 848, Stammbuch des Daniel Sturmius.

⁴⁴ Examen doctrinæ Pontificiorum De Oratione Sive Precatione, Cum in genere, tum etiam in specie, de certa illa forma precum, quam propriam esse volunt Sacerdotum & Monachorum, Horarum Canoniarum nomine appellari solet: quemadmodum ea tradita est à Bellarmino lib. I. toto de bonis operibus in particulari: T. 3. & ultimo, controversi tertia & ultima Ad disputationem publicam propositum: De quo, Avxilante Deo Trinvno, Sub Præsidio Pauli Tarnovii, D. & Professoris S. S. Theologiæ, Respondebit Publicæ M. Andreas Virginus Schifelbergensis, Marchicus. A. d. 3. Octobris. in auditorio Majori, horis matutinis. Rostochii: Literis Joachimi Pedani, Acad. Typ. An., 1619.

⁴⁵ Disputatio Politica De Bello Quam Annuente Et Auxiliante Divina Gratia, Consensu & autoritate Ampliſimæ facultatis Philosophicæ In Illustri ad Varnum Balthicum Academia, Publice Ventilandum ac discutiendam exhibent M. Andreas Virginus Præses. Ulricus Prenger Rostochiens. Sac. LL. Studiosus Respondens, In acroaterio Magno Horis matutinis Ad. Diem Decembr. Anno 1620. RostochI: Typis suis exscrispit Joachimus Pedanus, [1620]; Disputatio Politica De Generali Legum Constitutione, Quam Auspicante Et Annuente Deo T. O. M. In celeberrima Rosarum Academia Praeside M. Andrea Virgino. defensurus est Michael Horningius, Ascaniensis Saxo. In loco consueto, 12. April. hor. matut. RostochI, Typis Augustini Ferberi, Anno 1620.

Greifswaldi ülikooli ajast, 1623. aastast on säilinud üks eetilis-poliitiline disputatsioon Virginiuse eesistumisel.⁴⁶ Rostocki teisel perioodil oli Virginius eesistuja kahel vooruste-teemalisel disputatsioonil.⁴⁷ Teoloogilise väitekirja litsentsiaadikraadi saamiseks kaitses Virginius 1626. aastal, kui ta oli juba vaimulikuks pühitsetud.⁴⁸ Sama aasta kevadest on pärit ka üks tema eesistumisel kaitsitud filosoofiline disputatsioon.⁴⁹

Virginiusega seostatavate disputatsioonide ilmumise tihedus, immatrikulatsioonide suur hulk, lai temaatika ning ülipikk studiumiaeg tekitavad kahtluse, kas seda kõike saab seostada ühe inimesega või käib osa sellest mõne teise sarnase nimega isiku, näiteks mõne tema sugulase kohta. Oldekopi antud *curriculum*'iga ei klapi ka Frankfurdi ülikooli immatrikulatsioon ja viieaastane õpinguaeg Stettinis. Virginiuste sugupuu joonisel (vt lk 26),⁵⁰ mis on samuti Gadebuschi kogutud dokumentide seas, võib näha mitut Andreast. Sünniajalt kõige lähemal võis talle olla teise põlve nõbu (sugupuu joonisel märgitud kui nr 14), kuid kahjuks pole teada tema eluaastaid ega muid andmeid, mis aitaks teda identifitseerida. Seni ei ole kahe-Virginiuse-hüpooteesi õnnestunud tõestada ning on võimalik, et kõik dokumentaalsed jäljed kuuluvad ühele inimesele, vähemalt ei saa seda ajaliselt välistada, sest kuupäevalisi kattuvasi fikseeritud immatrikuleerumiste, disputeerimiste ja promoveerumiste vahel ei esine. Lahknevusi varaseima biograafi andmetest võib seletada inimliku eksitusega. Üldiselt ongi kõik erinevad nimeversioonid bibliograafilistes andmebaasides

⁴⁶ Quod Jehova Clementer fortunet: Quaternio ZHTHMATQN Ethico-Politicorum, In Illustri Ducum Pomer. quae est GryphiswaldI, Academia, Consensu & Autoritate Amplissimæ Facultatis Philosophicæ Publicæ Clariß. & Praestantiß. Dn. ΦΙΛΟΣΟΦΟΥΝΤΩΝ ventilationi Subjecta à M. Andrea Virgino, S. S. Theolog. Studioso, Præsidi, Et Philippo Jöele, Wolg. Pom. Respondente, Disputabitur horis matut. Ad diem 30. Aprilis. GryphiswaldI: Imprimebat Johannes Albinus, Anno M. DC. XXIII.

⁴⁷ Disputatio Metaphysica De Bono Quam Deo summe Bono feliciter annuente Consensu Amplißimi Collegij Philosophici in inclyta ad Varnum Academia Praeside Viro Clarissimo Dn. M. Andrea Virgino Publicæ disquisitioni subijcit Thomas Eddelerus Mindanus Westphalus In Auditorio Magno horis matutinis Ad diem 3. Iulii. RostochI: Exscribebat Joachimus Pedanus, Acad. Typograph., Anno M. DC. XXIV; Divino Numine Adspirante. Disputatio Ethica De Fortitudine, Virtute Morali Prima in Almâ Rosarum Academiâ Consensu Amplissimæ Facultatis Philosophicæ Sub Præsidio Dn. M. Andreæ Virginii Ss. Th. Stud. Publicæ Ventilationi Præstantissimorum Dn. φιλοσοφόντων Subjecta à Samuele Kroelio Wiburgo-Carello In Acroaterio Magno Ad diem [] April. Anno 1625. Rostochi: Typis Hæredum Richelianorum, [1625].

⁴⁸ Disputatio Solennis De Aeterna Praedestinatione Hominum In fide Justificante ad finem usq; vitæ perseverantium, Quam Jehova Auspice In Inclyta Academia Rostochiensi Sub Præsidio Admodum Reverendi, Clarissimi & Excellentissimi Viri, Dn. Johannis Tarnovii, Ss. Theolog. Doctoris & Professoris celeberrimi, Præceptoris & Promotoris sui æternum honorandi, Pro gradu in Theologia, quem vocant Licentiam, consequendo Publice Ventilandum proponit & defendendam suscipit M. Andreas Virginius, Pastor & Praepositus Ecclesiae & Dioeceseos Gartzensis in Pomerania, designatus, In auditorio Majori horis ante. & pomerid. a.d. 2. Novembris. RostochI: Literis Joachimi Pedani, Acad. Typog. Acad., Anno 1626.

⁴⁹ Disputatio Philosophica De Elementis, Quam Divina favente gratia Consensu Amplißime Facultatis Philosophica in florentissima Academia Rhodopolitana Sub Præsidio Viri Clarissimi, Doctissimi Dn. M. Andreæ Virginii Nobilis Pomerani, Publice defendam proponit Theodorus Balhornius, Sufato Westfalus, Ad diem 18. Martij horis matutinis in Auditorio majori. RostochI: Typis Joachimi Pedani, Acad. Typog., M. DC. XXVI.

⁵⁰ LVVA, 214.6.144a/12, l. 270–271, Geschichte des v. Virginischen Geschlechts.

omistatud ühele isikule. Erandiks on vaid Euroopa personaalse juhukirjan-duse käsiraamat, mille autoriregistris on eristatud Andreas Virginuse ja Andreas Virginuse nimed.⁵¹

Professori ja vaimuliku karjäär

Kõrgelt haritud teoloogina kutsuti Virginus 11. septembril 1626 Oderi-äärse Gartzi linna pastoriks ja sealse diötseesi praostiks, kust ta nelja aasta pärast reisis Wittenbergi ja Leipzigi kuulsate teoloogide juurde.⁵² Neile Oldekopi toodud andmetele tuleb lisada, et Gartzi bürgermeistriks oli 1626. aastal saanud Andrease vend Johann (Hans) Virginus⁵³, kes ülen-dati 1630. aastal, pärast Pommeri allu-tamist Rootsile, vürstlikuks kammer-nõunikuks Vana-Stettinis.⁵⁴ Ilmselt ei mänginud vend vähetähtsat osa ka Andrease kutsumisel Gartzi. Andreas lahkus sealt, kui keiserlikud väesalgad olid Kolmekümneaastase sõja käigus 1630. aasta jõulude paiku linna rootslaste sisse-tungi eel maha põletanud.⁵⁵

21. juunil 1631 sai Virginus Stettinis viibinud Rootsi kuningalt kutse tulla Tartusse rajatava ülikooli esimeseks teoloogiaprofessoriks.⁵⁶ Virginus nimetati ülikooli avami-sel rektor Jacob Skytte (1616–1654) kõrval prorektoriks.⁵⁷ Oma pika karjääri jooksul pidas Virginus viiel korral rektori ja korduvalt teoloogiateaduskonna dekaani ametit. Virginus peeti teravaks ja täpseks väitlejaks, suurepäraseks eksegeediks ja õppejõuks,

*Virginuse suguvõsa aadlivapp.
LVVA, 214.6.144a/12, l. 279p, Geschichte des v.
Virginischen Geschlechts*

⁵¹ Handbuch des personalen Gelegenheitschriftums, Bd. 31, Teil 5, 3. Hrsg. von S. Beckmann, lk 1947.

⁵² J. H. Oldekop. Programma, lk 1522.

⁵³ Andreasel oli peale venna ka õde Sophia, kellele on pühendatud Stettinis 1629 pulmatrüki, vt S. Beckmann (Hg.). Handbuch des personalen Gelegenheitschriftums, Bd. 30, lk 1099. Gadebuschi sugupuu joonisel nr 13.

⁵⁴ LVVA, 214.6.144a/12, l. 273, 292–293, Geschichte des v. Virginischen Geschlechts. Vrd LVVA, 214.6.144a/12, l. 314, Nothwendige Vertheidigung; A. C. Vanselow. Gelehrtes Pommern, lk 263; M. Wehrmann. Zwei Gelegenheitsgedichte, lk 115.

⁵⁵ M. Wehrmann. Zwei Gelegenheitsgedichte, lk 117.

⁵⁶ Gustav II Adolfs vokatsioonikirja vt J. Vasar. Tartu Ülikooli ajaloo allikaid. I, Academia Gustaviana a) ürikuid ja dokumente. Tartu: Tartu Ülikool, 1932, lk 17–18.

⁵⁷ Prorektorina juhtis ta sisuliselt ülikooli, sest *rector illustris* Jacob Skytte oli ise alles samas üliõpilane, vt Tartu Akadeemia (Academia Gustaviana) põhikiri. Toim. M. Lepajõe ja I. Volt, tlk K. Viiding. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2015, lk 44–45, 111–112; Tartu Ülikooli ajalugu I 1632–1798. Toim. H. Piirimäe. Tallinn: Valgus, 1982, lk 50.

kelle kuulsus ulatus Rootsi ja kaugemalegi.⁵⁸ Ülikooli inspektorina hoidis ta silma peal akadeemia maavaldustel Ingerimaal. Truu teenistuse eest omistas kuninganna Kristiina talle 9. juunil 1647 lääniõigused sealses Klopitsa (*Globitz*) külas.⁵⁹

Ülikoolitöö kõrval täitis Virginius Liivimaa superintendendi kohuseid⁶⁰ ja oli ülemkonsistoriumi assessor kuni moskoviitide sissetungini 1656. aastal.⁶¹ Virginius põgenes siis Tallinna ja sealt katku eest edasi Stockholmi. 1658. aastal kinnitas kuningas Karl X Gustav (1622–1660) ta Eestimaa piiskopiks ja peapiiskop Johann Lenaeus (1573–1669) ordineeris ta Uppsalas pidulikult ametisse. Sellesse rolli ja *Academia Gustaviana* õppejõuks jäi Virginius elu lõpuni. Mehe viimaseid eluaastaid varjutas majanduslik kitsikus, millest tunnistavad tema korduvad palvekirjad Eestimaa kubernerile ja Rootsi kuningale.⁶² Virginius suri Tallinnas 20. detsembril 1664. aastal ja ta maeti 8. märtsil 1665 toomkirikusse,⁶³ kuid tema haud pole säilinud.

Virginiuse perekonna kohta kirjutab Oldekop, et ta oli olnud kaks korda abielus, esimene, veidi üle kahe aasta kestnud abielu sõlmiti 1628. aastal Rostocki kodanikuga⁶⁴ ja sellest liidust sündis üks tütar. Teist korda laulatati Virginius 6. jaanuaril 1633. aastal Tartu bürgermeistri tütre Catharina Tescheniga (srn pärast 1690)⁶⁵, kellega nad said neli poega ja ühe tütre.⁶⁶ Neist elas isast kauem vaid üks poeg ja esmasündinud tütar⁶⁷.

⁵⁸ J. Bröms. *Historia Academiae Dorpatensis*, lk 47. Ärakiri 1708. a Pärnus valminud originaalist Tartu Ülikooli Raamatukogus (TÜR), f 7, s 39.

⁵⁹ Svenska Riksarkivet (SRA), Livonica II SE/RA/2402 vol. 32, kuninganna Kristiina läänikirja koopia, mille Virginius saatis koos ühe oma palvekirjaga kuningas Karl X-le, 23.09.1660.

⁶⁰ Virginius asendas superintendente Johannes Laurentii Stalenust ja Zacharias Klingiust 1643–1648 ja 1650–1656 nende äraolekul. Fr. Westling. *Einige Mitteilungen über die Bischöfe und Superintendenten in Estland 1561–1710*. – Õpetatud Eesti Seltsi aastaraamat 1926. Tartu: C. Mattiesen, 1928, lk 140–151, siin lk 144; M. Klöker. Tallinna kirjanduselu, lk 656.

⁶¹ Oldekopi tekstis on ekslikult märgitud aastaks 1646. Vt J. H. Oldekop. *Programma*, lk 1522.

⁶² Kirjades kurdab piiskop, et on eksiliaaastatel kaotanud kogu oma vara ning tema palk on jäänud pikalt välja maksmata, vt RA, EAA.1.2.233, piiskop Andreas Virginiuse kirjad Eestimaa kubernerile Bengt Hornile 1658–1660 ja SRA, Livonica II SE/RA/2402 vol. 32, Virginiuse kirjad Rootsi kuningale Karl XI-le, 1662–1664.

⁶³ Tallinna Linnaarhiiv (TLA).236.1.29, l. 508, Oleviste kirikuraamat.

⁶⁴ Liivi Aarma andmetel oli abikaasa nimi Catharina Thielen (?-u 1632), vt L. Aarma. *Põhja-Eesti vaimulike lühielulood*, lk 277.

⁶⁵ RA, EAA.1000.1.6175, Akte in Sachen des Andreas Virgin im Namen seiner Mutter, der Witwe des Bischofs Andreas Virgin, Catharina Teschen, wider die Erben des Johann Günther Gerlach, Anna Sofia Virgin und Berend Strahlborn et vice versa wegen Erbschafts- und Schuldforderungen.

⁶⁶ Nimeliselt on lastest teada kaks poega: Nicolaus, kes õppis Tartus ja Uppsalas ning kes on 1647. aastal avaldanud ühe saksakeelse õnnitlusluuletuse, vt *Album academicum der Universität Dorpat (Tartu)*, 1632–1710. Koost. A. Tering. Tallinn: Valgus, 1984, lk 202; E.-L. Jaanson. *Tartu Ülikooli trükikoda*, lk 285; teine poeg, Andreas jr õppis Tartus 1648. aasta paiku, vt *Album academicum der Universität Dorpat (Tartu)*, lk 246. Rootsi riigiarhiivis on säilinud trükitud kutse Andreas jr tütre ristsetele 11. veebr 1665. a Tallinna toomkirikus. Vt V. Helk. *Estica-trükised Kopenhaagenis ja mujal*. – *Tuna* 2000, 2, lk 61–71, siin lk 70. Gadebuschi kogutud dokumentides on mainitud, et Andreas jr oli Rootsi sõjaväelane kapteni auastmes ja Klopitsa (*Globitz*) pärushärra Ingerimaal. LVVA, 214.6.144a/12, l. 276p–277, 352p, *Geschichte des v. Virginischen Geschlechts*.

⁶⁷ Tütar oli abielus ülemkonsistoriumi sekretäri ja notari Henricus von Beeckiga (srn 1656). Vt M. Klöker. Tallinna kirjanduselu, lk 538.

Oldekopi ülevaate lõpetab tõdemus, et Virginius kirjutab üle 180 filosoofilise ja teoloogilise disputatsiooni.⁶⁸ Suur osa neist on piibliteemalised. Pühakirja peatükke eksegeetiliselt analüüsivad disputatsioonid katavad terve Johannese evangeeliumi ja ilmusid 1647. aastal ka kokku koondatult ühtse kommentaarina.⁶⁹ 1650. aastatel ilmusid disputatsioonide seeriad Psalmidest ja Matteuse evangeeliumist. Peale trükitud väitekirjade on Uppsala ülikooli raamatukogus säilinud 18 käsikirjalist disputatsiooni ja traktaati.⁷⁰ Virginiusel oli kaalukas sõna teaduskonna dogmaatilise suuna kujundamisel, luterlik-ortodokssetest ülikoolidest tulnuna, kus ta oli eesistujaks mitmetele metafüüsika-ainelistele disputatsioonidele, esindas Virginius Tartus sama suunda. Loogikas ja retoorikas pooldas ta erinevalt ülikoolis ametlikult kehtinud ramistlikust õpetusest aristotelismi.⁷¹

Võitlus aadlistaatuse pärast: traktaat *Nothwendige Vertheidigung*

Varauusajal levinud arusaama kohaselt võis Virginiust pidada kahekordseks aadlikuks: sünnipäraseks pärusaadlikuks (*nobilitas haereditaria*) ja professorina vaimuvõi haritlasaadlikuks (*nobilitas literaria*).⁷² Sündinud küll vanasse Pommeri pärusaadlike suguvõssa, ei kasutanud Virginius aadlititlit ometi kogu elu, vaid see ilmus ülikoolide matrikliraamatutes tema nime taha alles alates 1621. aastast. Miks see nii oli, sellele annab muu hulgas vastuse kõneks olev traktaat. Virginiuse apoloogia

⁶⁸ J. H. Oldekop. Programma, lk 1522–1523. Virginiuste teoste osalist bibliograafiat vt Allgemeines Schriftsteller- und Gelehrten-Lexikon, Bd. 4. Hrsg. von J. Fr. von der Recke, K. E. Napiersky, lk 440–447.

⁶⁹ Evangelium Divi Johannis Apostoli Selectissimis Notis illustratum, & in Regia Academia Gustaviana, quæ est Dorpati in Livonia ad Embeccam, Publicis Ventilationibus subjectum ab Andrea Virgino, SS. Theol. D. & Profess. in eadem Academia Primar. nec non Regij, quod est in Livonia, Proto-Synedrij Assessore. Dorpati, Excudebat Johannes Vogel/ Acad. Typog. Anno M. DC. XLVII. Kogumik sisaldab 41 disputatsiooni Johannese evangeeliumi kõigi peatükkide kohta, mis on kaitsud alates 1640 kuni 1647, ja selle teadaolevalt ainuexemplar asub Dresdenis Saksi liidumaa ja Dresdeni ülikooli raamatukogus (Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden, SLUB Dresden Exeg.C.257).

⁷⁰ Need 1630. aastatest pärit dogmaatilised tekstid sisalduvad konvooluudis: Sv. Diss. Suecorum extra patriam 6. Dorpat V-W.

⁷¹ Vt M. Friedenthal. Ramism ja metafüüsika Academia Gustavianas. – Konfessioon ja kirjakultuur. Koost. P. Lotman. Eesti Rahvusraamatukogu toimetised, 15. Tallinn: Eesti Rahvusraamatukogu, 2016, lk 98–117, siin lk 111; M. Friedenthal. Akadeemilise teoloogia suunad Tartus Academia Gustavianas ja Gustavo-Carolinas. – Reformatsioon – tõlked ja tõlgendused. Koost. P. Lotman. Eesti Rahvusraamatukogu toimetised, 16. Tallinn: Eesti Rahvusraamatukogu, 2019, lk 164–183, siin lk 171; M. Lepajõe. Teoloogiast *Academia Gustaviana*’s. – Roomlaste taltsutamine. Tartu: Ilmamaa, 2011, lk 241–249, siin lk 247–249.

⁷² Haritlasaadli kontseptsiooni tekkimist varauusajal soodustas asjaolu, et akadeemikud moodustasid ühiskonnas eraldiseisva sotsiaalse rühma. Ülikooli liikmetena nautisid nad suurt hulka privileege, mis eristas neid nende sotsiaalsest keskkonnast ning kultiveeris omaette seisuskultuuri – kultuuri, mis võttis olulisel määral eeskujuks aadlike elustiili. Haritlasaadli eestkõnelejad püüdsid näidata doktorikraadi ja aadliaastme samaväärsust, kuid ei saavutanud siiski kunagi pärusaadlilt täit tunnustust. Vt M. Füssel. A Struggle for Nobility: „Nobilitas literaria“ as Academic Self-Fashioning in Early Modern Germany – Scholarly Self-Fashioning and Community in the Early Modern University. Ed. by R. Kirwan. Farnham: Ashgate, 2013, lk 103–120.

ümberkirjutuse puhul on tegemist 26 lehekülje pikkuse käsikirjaga,⁷³ mille pealkiri on tõlkes „Isiku poolt, asja vastu. See on dr Andreas Virginiuse, nii kuningliku Tartu ülikooli pühakirja professori kui ka Liivimaa vaimuliku ülemkonsistooriumi assessori hädavajalik kaitse valesüüdistuse vastu võltsimiskuriteos, nagu ta oleks end esitlenud Pommeri aadlikuna, kes ta aga ei olevat. Koos lisatud vastulausega, et ta ei soovi selle kirjutisega kedagi süüdistada, vaid üksnes tema vastu levitatud vale kuulujuttu ja laimu, mis on tema ja tema aadlisoo aule väga solvav ja kahjulik, avalikult ümber lükata ning sellele ka tulevikus käesolevaga vastu astuda ja end kaitsta“. Järgnevad ladina- ja saksakeelne moto koos ilmunisandmetega: trükitud Tartus Liivimaal 1636. aastal.

Pealkirjast ilmneb, et Virginiuse kirjutis oli suunatud kuulduste vastu, nagu oleks ta sooritanud võltsimiskuriteo (*crimen falsi*). Kahtlemata nõudis selline süüdistus reageerimist ja ümberlukkamist, mida Virginius juristide abil tegigi. Kuid peale juriidilist võitu vajas ta oma kahjustatud maine taastamist. Enda ja oma suguvõsa au kaitsmiseks oligi kõneks olev kirjutis mõeldud. Adressaadiks, kelle poole Virginius nii alguses kui ka lõpu osas pöördub, on soosiv või heatahtlik lugeja. Erinevalt kolmandas isikus vormistatud pealkirjast on ülejäänud tekst kirjutatud esimeses isikus ehk minavormis egodokumendina. Kirjutisel puudub selge liigendus, kuid sisust lähtuvalt võib selle tinglikult jagada kolmeks: selgitavaks sissejuhatauseks, tõenditel põhinevaks ja argumenteerivaks põhiosaks ning kommenteerivaks kokkuvõtteks.

Kõige pikemas, sissejuhatavas osas (12 lk) selgitab Virginius oma kirjutise põhjusi ja eesmärgi, tutvustab tema süüdistamisega seotud ja täpselt dateeritud asjaolusid alates doktorikraadi omistamisest ja Rootsi kuninga kutsest Tartusse. Virginius kirjutab, et on end alati pidanud kuulsaks oma ametite, mitte oma päritolu tõttu. Ta ei olevat oma seisusega kunagi hoobelnud, kuid on faktitruult tähistanud end tiitliga *Nobilem pomeranum haereditarium in Schweszien*.⁷⁴ Ometi olevat terves Rootsi kuningriigis levitatud tema kohta laimu, nagu oleks ta näidanud end sellena, kes ta tegelikult ei ole, ehk käitunud auahne ja ülbenä – ka selle kaitsekirjutise avaldamisel. Virginius lükkab selle süüdistuse ümber: ta ei olevat iialgi rikkunud seisusenorme. Aadliseisuse salgamine tähendaks kuninglike ja vürstlike privileegide põlgamist, mis teeks kahju talle endale ja ka kõigile tema järglastele. Pärusaadlikuna olevat ta alati tunnustanud Jumalast seatud seisuste erinevust, kuid ta polevat kunagi ühtki madalama seisuse inimest põlanud.⁷⁵ Seisuste eiramine olevat patt Jumala ja inimeste vastu, sest Jumal ise olevat valitsejate (*hohe Obrigkeit*) läbi loonud seisuste erinevused ja jaganud oma andeid erinevate inimeste vahel eri ametite pidamiseks. Pealegi viiks korraliste ametiisikute põlgus valitsejate endi alavääristamiseni.⁷⁶

⁷³ Transkriptsiooni maht on 26 999 tähemärki ilma tühikuteta.

⁷⁴ LVVA, 214.6.144a/12, l. 309, Nothwendige Vertheidigung.

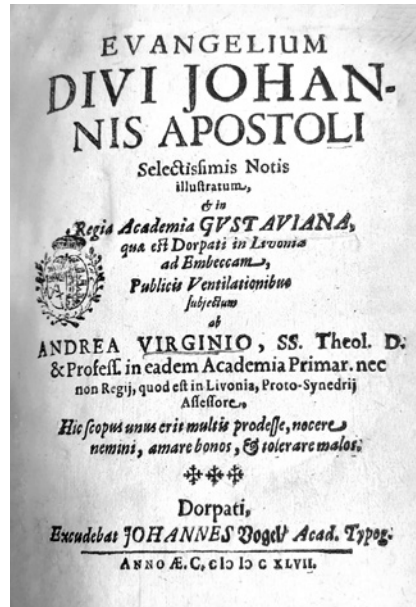
⁷⁵ LVVA, 214.6.144a/12, l. 310, Nothwendige Vertheidigung.

⁷⁶ LVVA, 214.6.144a/12, l. 310p, Nothwendige Vertheidigung.

Virginius jätkab, et on laimu vaigistamiseks lasknud silmapaistvatel Saksa juristidel⁷⁷ koostada põhjaliku *consilium*'i,⁷⁸ milles tõestatakse tema suguvõsa aadellikkust alates 1408. aastast ja millega nõutakse laimaja karistamist. Juhul kui Virginius on aga armuline, võiks teda otsuse kohaselt rahuldada laimaja avalik vabandus, vabandamine akadeemilise senati ees ning kulude hüvitamine. Virginiuse sõnade järgi ei soovi ta siiski laimajaid Pauluse ja Kristuse sõnadele viidates kristlikust armastusest tulenevalt karistada, vaid andestab neile seekord ning loodab Jumala karistusele.⁷⁹

Laimajate isikute suhtes on Virginius ülimalt delikaatne, ta ei reeda ühtegi nime; selgusetuks jääb isegi see, kas neid oli üks või mitu. Autor kasutab enamasti mitmust, vaid ühel korral ainsust, kui ta nimetab vaenlast „lurjusest laimajaks“ (*ein frevelhaffter Calumniant*)⁸⁰. Vihjeks, et laimu allikas oli keegi ülikoolist, võib pidada Virginiuse märkusi, et Saksa *consilium* nõudis süüdistaja vabandamist akadeemilise senati ees ja et ta olevat juba ammuilma esitanud tõendi oma aadelliku päritolu kohta akadeemilisele senatile.⁸¹

Laimu taga võis olla näiteks mõne kolleegi kadedus Virginiusele osaks saanud kõrge ameti pärast. *Academia Gustaviana* professorite seas oli aadlititel haruldane – pärusaadlikest oli Virginius ainus – ja võib-olla oli see määrav põhjus tema Tartusse kutsumiseks. Vähemalt Saksa ülikoolides levinud tava kohaselt reserveeriti prorektori

Andreas Virginiuse kommenteeritud ja 1647. aastal ilmunud Johannese evangeeliumi tiitelleht.

Allikas: Saksi liidumaa ja Dresdeni ülikooli raamatukogu (SLUB Dresden), Exeg.C.257

⁷⁷ Nende nimed on toodud vaid initsiaalidena: J. K. A. J. S. et S. K. S. – LVVA, 214.6.144a/12, l. 311p, Nothwendige Vertheidigung.

⁷⁸ *Consilium*'e ehk juriidiliselt soovituslikke otsuseid mõnes vaidlusküsimuses koostasid enamasti ülikoolide õigusteaduskonna õppejõududest moodustatud nõukojad. Vt H. Lück. Die Spruchkonzepte der Wittenberger Juristenfakultät und Möglichkeiten ihrer Auswertung. Aspekte eines Forschungsprogramms. – Vorträge zur Justizforschung, Bd. 1: Geschichte und Theorie. Hrsg. von H. Mohnhaupt. Frankfurt am Main: Klostermann, 1992, lk 153–174. Vt ka P. Oestmann. Õigusajaloo radadel: kohus ja protsess. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2023, lk 172–175.

⁷⁹ LVVA, 214.6.144a/12, l. 311p–312, Nothwendige Vertheidigung.

⁸⁰ LVVA, 214.6.144a/12, l. 311p, Nothwendige Vertheidigung.

⁸¹ LVVA, 214.6.144a/12, l. 316p, Nothwendige Vertheidigung.

koht aadlikule, et meelitada akadeemiasse õppima võimalikult palju aristokraate.⁸² Kahjuks pole ülikooli akadeemilise senati protokolle aastaist 1635–1636 säilinud, kuid varasematest protokollidest ja muudest allikatest on teada, et Virginiusel oli enne kaitsekirjutise ilmumist olnud *Academia Gustaviana* õppejõududega mitu konflikti. 1633. aastal tekkis õppemeetodi pärast tüli heebrea keele professori Johann Weid(e)-lingiga (1603–1635), keda Virginius tundis juba Saksamaa perioodist. Virginius asus rektorina üliõpilaste kaebusi Weidelingi vastu lahendama ja sattus temaga senati ees ägedatesse vaidlustesse. Vastastikused süüdistused kestsid 1633. aasta kevadest sügiseni, kuid süüdistuste täpne sisu ei tule protokollidest välja.⁸³ Weideling suri enne Virginiuse kaitsekirja ilmumist, mis muudab ta laimu levitajana ebatõenäoliseks. 1634. aastal lahvas Tartu akadeemias konflikt ajaloo ja muinsuste professori Friedrich Meniusega (1593–1659), kellele heideti ette teist abielu enne oma esimese naise surma. Kui Menius kandideeris Liivimaa ülemkonsistoriumi assessoriks, siis oli Virginius selle vastu ja nõudis 1636. aastal Meniuse vahistamist.⁸⁴ Samal aastal tekkis Virginiusel vastuolu ka loogika ja eetika professori Michael Savoniusega (u 1590–16??) filosoofia õpetamise pärast. Savonius, kes esindas pigem ramismi, olevat Rootsi saadetud kaebekirjas kurtnud, et Virginius ei luba ülikoolis Aristotelest kritiseerida, nii et üliõpilastel oli isegi keelatud Savoniuse loenguid kuulata.⁸⁵

Kuna laim puudutas Virginiuse seisust, siis võis see lähtuda ka kohalike aadlike või linnaeliidi ringkonnast, kellele immigrandist aristokraat kuidagi kandadele astus,⁸⁶ või Saksamaa rivaalidelt, kus Virginiuste suguvõsa oli pidanud lääniõiguste pärast pikki kohtuvaidlusi Schwessini teise aadlisuguvõsa, Massowitega. Vaidlus ulatus isegi Speyeris resideerinud riigikammerkohtusse ja oli akuutne veel 1630. aastal.⁸⁷

Igal juhul oleks Virginiust süüasja tõendamisel ähvardanud professori koha kaotamine. *Academia Gustaviana* statuutide kohaselt, mis sisaldavad ka professorite karistusi, võidi isik, kes kippus teiste üle domineerima – millena saab tõlgendada Virginiusele ette heidetud auahnust ja ülbust – ametist tagandada.⁸⁸

Apoloogia keskmises ehk põhiosas (u 8 lk) esitab Virginius kolm dokumentaalset tõendit oma aadlipäritolu kohta. Esimese tõendina toob ta välja Pommeri aadlimatrikli, kus nende suguvõsa nimi on küll kirjutatud veidi teisel kujul – Vergine

⁸² Vt M. Füssel. *A Struggle for Nobility*, lk 116.

⁸³ Tartu Ülikooli (*Academia Gustaviana*) senati protokollid 1632–1656. 1, 1632–1634, lk 38–81; Tartu Ülikooli ajalugu I, lk 63–64.

⁸⁴ G. Freden. *Friedrich Menius und das Repertoire der englischen Komödianten in Deutschland*. Stockholm: Uppsala Univ., Diss., 1939, lk 37–40.

⁸⁵ Tartu Ülikooli ajalugu I, lk 184; Tartu Ülikooli ajalugu 1632–1982. Toim. K. Siilivask. Tallinn: Perioodika, 1985, lk 46.

⁸⁶ Oletuseks seisustevahelistest hõõrumistest annab alust Riia Riiklikus Ajalooarhiivis leiduv 42 lehte sisaldav kaust, kuhu on koondatud Riia linnakodanike protestid Leedu, Poola ja Liivimaa aadlike vastu: LVVA 1389.1.1322, *Protestationes Civitatis contra Nobilitatem cum indice 1588–1618*.

⁸⁷ LVVA, 214.6.144a/12, l. 298p–299p, *Geschichte des v. Virginischen Geschlechts*.

⁸⁸ Tartu Akadeemia (*Academia Gustaviana*) põhikiri, lk 49, 123–124.

või tagapommeri dialektis Vargine.⁸⁹ Teise ja võtmetähtsusega asjaoluna tõendab Andreas, et ta on selle suguvõsa täieõiguslik liige ja tiitlipärija. Just selle kahtluse alla panek või eitamine oli Virginiuse *casus'*e tuumaks. Nimelt olevat nende perekonna aadliliin katkenud Andrease isa Jacobiga, kes oli raskete olude sunnil astunud kodanikuseisusesse⁹⁰ ega pööranud oma esiisade aadliläänidele piisavalt tähelepanu. Jacob oli jäänud varakult orvuks ning tema nõod olevat omandanud Schwessinis *de facto* tema lääniosa. Surnud Jacobi ja tema järeltulijate läänioiguse taastamisega hakkas tegelema Andrease vend Johann, kellest hiljem sai vürstlik kammer-nõunik Vana-Stettinis. 1616. aastal tegi Pommeri vürstlik komisjon Stolpe maafoogti ja Pommeri arhivaari abil kindlaks nende vanemate lääniosa Schwessinis ning Pommeri hertsog Philipp II (1573–1618) tunnustas 1617. aastal Johanni ja tema järeltulijaid selle pärijatena. Pärast aadlivande andmist olevat Johann täitnud kõiki vajalikke sõjalisi ja läänikohustusi. Paraku ei mainitud Johannile antud läänikirjas vend Andrease nime, kes viibis toona studiumi tõttu võõrsil ega saanud sellele alla kirjutada. Kuid hilisem Pommerimaa valitseja Bogislaw XIV (1580–1637) kinnitas 1622. aastal pärast Andrease koju saabumist, et kõik õigused laienevad ka temale ja et ta on teiste pärijatega võrdne. Kõigist lääniasjaga seotud dokumentidest olevat Andreasel ka notariaalselt kinnitatud koopiad.⁹¹ Kolmanda tõendina viitab autor Rootsi kuninga vokatsioonikirjale 1631. aastast. Enne selle saatmist olevat Liivimaa kindralkuberner Johan Skytte saanud Gartzi nõunikult tunnistuse Andrease aadlitiitli kohta ja selle olevat Andreas ka ülikooli akadeemilisele senatile avalikult esitanud.⁹² Kirjutise põhiosa lõpetuseks tõdeb Virginius, et võiks oma aadlitiitli kohta, mida ta ei ole alles Liivimaal olles ise välja mõelnud, vaid Pommerimaalt kaasa toonud, veel lõputult tõendeid tuua.⁹³

Apoloogia kokkuvõttes lõpuosas (6 lk) jagab autor selgitusi aadlitiitli päritavuse kohta. Ta õigustab oma isa, kes ei saanud saatuse löökide tõttu aadlilääni eest hoolt kanda. Virginius toob välja juriidilise erinevuse pärusaadliku ja teenistusaadliku vahel: kui esimene jääb järeltulijatele alati võõrandamatuks ehk pärandub automaatselt edasi, siis teine, st teenistusaadlik võib oma tiitli enda ja oma laste jaoks kaotada, kui ta oma seisusest välja astub.⁹⁴ Selle väite tõenduseks refereerib Virginius prantsuse õigusteoretikute Antoine Favre'i (1557–1624) ja André Tiraqueau' (1488–1558) teoseid,⁹⁵ millest järeldub, et tema isa omandatud amet ja kodanikuseisus ei kaotanud

⁸⁹ LVVA, 214.6.144a/12, l. 313, Nothwendige Vertheidigung.

⁹⁰ Suguvõsa ajalooa seotud dokumentidest ilmneb, et Jacob oli hakanud kaupmeheks. LVVA, 214.6.144a/12, l. 352op, Geschichte des v. Virginischen Geschlechts.

⁹¹ LVVA, 214.6.144a/12, l. 313p–316p, Nothwendige Vertheidigung. Andreas kasutas aadlitiitlit juba alates 1621. aastast, mil tema perekond, eelkõige venna isikus, oli saanud läänioigused. LVVA, 214.6.144a/12, l. 273p, Geschichte des v. Virginischen Geschlechts.

⁹² LVVA, 214.6.144a/12, l. 316p, Nothwendige Vertheidigung.

⁹³ LVVA, 214.6.144a/12, l. 316p–317, Nothwendige Vertheidigung.

⁹⁴ LVVA, 214.6.144a/12, l. 317–317p, Nothwendige Vertheidigung.

⁹⁵ Refereeritud teosed on: „Codex Fabrianvs Definitionvm Forensivm Et Rervm In Sacro Sabavdiae Senatv Tractatarvm: Ex Ordine Titvlorvm Codicis Ivstinianei, quantum fieri potuit, accomodate ad vsum Forensem, ... Authore & collectore Antonio Fabro I.C. Sebusiano, ... Lvgduni: Sumptibus Horatij Cardon, M.DCVI“ ja „Andreae Tiraquelli Regii in Cvria Parisiensis Senatoris Commentarii De Nobilitate, Et iure Primigeniorum. Parisiis: Apud Iacobum Kerner, 1549“.

tema järeltulijate aadlistaatust, isegi kui tal ei oleks hertsogi kinnitust selle ennistamise kohta. Virginius peab vajalikuks korrata, et see kirjutis ei ole juriidiline süüdistus kellegi vastu, vaid suunatud kahju vastu, mida võib põhjustada laim tema suguvõsale nüüd ja tulevikus.⁹⁶ Apoloogia lisas, mis küll Gadebuschi ärakirjas puudub, olevat ära trükitud 1635. aasta notariaalne koopia 1622. aasta Bogislaw XIV läänikirjast Virginiustele.⁹⁷ Gadebuschi ärakirja lõpetab Virginiuste aadlivapi kirjeldus.⁹⁸

Virginiuse apoloogia sissejuhatavasse ja lõpuossa on põimitud mitmeid, enamasti ladinakeelseid tsitaate, refereeringuid ja viiteid, mis toetavad tema argumente eri liiki allikatega. Osalt on tegemist retooriliste lisanditega nagu vanasõnad ja kõnekäänud, osalt väljavõtetega õigusteaduslikest teostest. Valdavalt on Virginius viidanud juriidilistele teosele, kaheksast korrast kahel on tema autoriteediks Euroopa üldise õiguse alustala – Justinianuse (482–565) *Corpus Iuris Civilis*. Ülejäänud autorid on varauusaegsed tunnustatud õigusteadlased Stephanus Gratianius (srn 1625), Antonio Gómez (1501–1561?), Manuel Soares da Ribeira (16. saj), Ernst Cothmann (1557–1624) ning juba eespool mainitud Antoine Favre ja André Tiraqueau. Viidatud teosed või nende osad puudutavad aadliõigusi, -väarikust ja laimukuritegusid.

Valdav osa vanasõnadest ja kõnekäändudest, mida signaalseerivad märksõnad nagu *Sprich-Wort, wahrhaftiges Dicterium, gemeiner Versiculus*, käib inimese au ja hea nime (*Ehre, fama, dignitas*) kohta, mida tulevat kallimaks pidada mistahes muust hüvest. Sõna või sõnatüve *Ehre* esineb apoloogias 27 korda. Juba tiitellehel pealkirja järel on antud kaks paralleelset samatähenduslikku vanasõna ladina ja saksa keeles: *Omnia si perdas, Famam Seruare memento, Qua semel amissa, postea nullus eris* („Kui sa kaotaksid kõik, pea meeles säilitada [oma] maine, sest kui see kord kaotsi läheb, ei ole sul pärast enam midagi“ ja *Guht verlohren, nichts verlohren, Ehre verlohren, alles verlohren* („Varandus kaotatud – ei midagi kaotatud, au kaotatud – kõik kaotatud“).

Teoloogist autori puhul mõnevõrra üllatuslikult on Piiblit osundatud vaid ühel korral: kirjutise lõpus on eetilise teejuhina tsiteeritud Kristuse sõnu Mäejutlusest (Mt 7:12) ladina ja saksa keeles: *Omnia enim, quae cuique volueritis ut Faciant vobis homines, sic et vos Facite illis similiter; h. e. Alles was ihr wollet, daß euch die Leuthe thun sollen, das thut ihr ihnen imgleichen* („Kõike siis, mida te iganes tahate, et inimesed teile teeksid, tehke ka nendele!“).

Ilmselt saavutas Virginiuse enesekaitsekirjutis soovitud mõju ja tema aadli tiitel jäeti rahule, vähemalt ei ole hilisemast ajast teada, et teda oleks tema seisuse pärast rünnatud. Seda kinnitab ka fakt, et Virginius jätkas pärast 1636. aastat disputatsioonide tiitellehtedel ja juhuluuletuste all – kuigi mitte järjepidevalt – oma nime juures aadli tiitli märkimist.

⁹⁶ LVVA, 214.6.144a/12, l. 318p, Nothwendige Vertheidigung.

⁹⁷ LVVA, 214.6.144a/12, l. 318p, Nothwendige Vertheidigung. Läänikirjade koopiad on teiste Virginiuste suguvõsa dokumentide seas.

⁹⁸ LVVA, 214.6.144a/12, l. 319p, Nothwendige Vertheidigung.

Suguvõsa Liivimaa haru hilisem võitlus aadliitiili pärast

Kuigi Andreas oli end õiguslikult ja moraalselt edukalt kaitsnud, jätkus aadliitiili-kriis tema suguvõsa Liivimaa haru jaoks 17. sajandi lõpukümnenditel. Nimelt pidi siis perekonna aadlistaatust tõestama temast mitu põlve noorem sugulane, piiblitõlkija Adrian Verginius (vt sugupuu joonisel nr 43), kelle vanaisa Adrian Verginius (1615–1647) oli samuti Pommerist Liivimaale välja rännanud, õppinud muu hulgas *Academia Gustaviana* usuteaduskonnas ja asunud seal 1638. aastal tööle adjunktina. Adrian Verginius oli professor Andreas Verginiuse teise põlve nõbu (vt sugupuu joonisel nr 19)⁹⁹ ja kaitses tema eesistumisel Tartus vähemalt kuus disputatsiooni.¹⁰⁰

Noore sugulase võitlusest perekonna aadliitiili pärast annavad tunnistust Gadebuschi kogutud dokumentide ärakirjad. Neist ilmneb, et Adrian Verginius on 1689. aastal kirjutanud Liivimaa kindralkubernerile Jacob Johann Hastferile (1647–1695) oma mitu kuud tagasi surnud onu Bernhardist (1642–1689),¹⁰¹ kes oli olnud Rootsi kuninga Narva rügemendi kapten (vt sugupuu joonisel nr 33), ja tema viimasest soovist lasta end matta aadlikule kohaselt.¹⁰² Bernhard oli ka ise eluajal palunud end aadlimatriklisse kanda,¹⁰³ kuid kindralkuberner ei kinnitanud maanõunike otsusel Bernhardi aadlistaatust, kuna maanõunikke ei veennud esitatud tõendid, et Bernhard oli pärit sellest samast vanast Pommeri Verginiuste suguvõsast.¹⁰⁴

See info on huvitav mitte ainult Verginiuse perekonna, vaid ka kohaliku aadlimatrikli sisseseedmise seisukohast. Teatavasti viidi Liivi- ja Eestimaal aadlimatriklid ametlikult sisse alles vastavalt 1742. ja 1745. aastal, siin aga palus Bernhard end juba enne 1689. aastat matriklisse kanda. See annab põhjust arvata, et rüütelkonnad piiritlesid toona oma liikmeskonda n-ö mitteametlike aadlimatriklite järgi.

Olulise tõendina oma surnud onu aadliseisuse kohta tõi Adrian Verginius 1689. aastal välja professor Andreas Verginiuse apoloogia. Adriani sõnul on kõik Pommerist pärit Verginiused ja Verginiused aadlikeks tunnistatud, kuigi ka tema vanavanaisa oli sunnitud kaupmehe ehk kodanikuseisuse ametit pidama.¹⁰⁵ Ühe tähelepanuvääriva asjaoluna kirjutab Adrian Verginius, et tema vanaisa Adrian Verginius, kes töötas *Academia Gustaviana*'s usuteaduskonna adjunktina, ei hoolinud aadliseisusest

⁹⁹ Vt tema kohta: „Verginius oder Verginius (Adrian I.). Vater von Andreas 2“. – J. Fr. v. Recke, K. E. Napiersky (Hgs). Allgemeines Schriftsteller- und Gelehrten-Lexikon, Bd. 4, 435–436; Album academicum der Universität Dorpat (Tartu), lk 175.

¹⁰⁰ Disputatsioonid on pärit aastatest 1638–1644, Vt E.-L. Jaanson. Tartu Ülikooli trükikoda, lk 489.

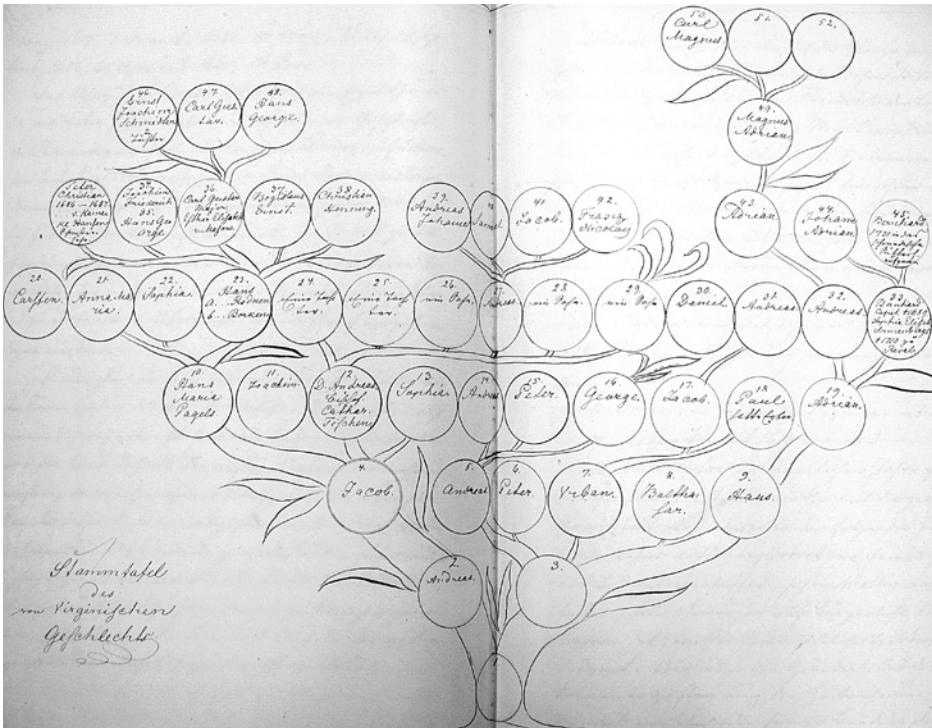
¹⁰¹ Bernhardus Verginius oli 1648. aasta paiku õppinud *Academia Gustaviana*'s, vt Album academicum der Universität Dorpat (Tartu), lk 249; vt ka J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch in einer neuen, vollständig geordneten und reich vermehrten Auflage mit heraldischen und historisch-genealogischen Erläuterungen, Bd. 3. Abt. 11., Der Adel der Russ. Ostseeprovinzen. Theil 2: Der Nichtmatrikulirte Adel. Nürnberg: Bauer und Raspe, 1901, lk 235.

¹⁰² LVVA, 214.6.144a/12, l. 346p, Geschichte des v. Virginischen Geschlechts.

¹⁰³ LVVA, 214.6.144a/12, l. 344p, Geschichte des v. Virginischen Geschlechts.

¹⁰⁴ LVVA, 214.6.144a/12, l. 347, Geschichte des v. Virginischen Geschlechts.

¹⁰⁵ LVVA, 214.6.144a/12, l. 345p, Geschichte des v. Virginischen Geschlechts.

Virginiuste sugupuu joonis. Andreas Virginiust tähistab nr 12, tema teise põlve nõbu Adrian Verginiust nr 19, tolle poega Bernhardi nr 33 ning piiblitõlkijat Adrian Virginiust nr 43.
 LVVA, 214.6.144a/12, l. 270p-271, *Geschichte des v. Virginischen Geschlechts*

osalt seetõttu, et oli „preester“, osalt seetõttu, et professor Virginius oli asjaajamise, st suguvõsa aadlitiitli tõendamise enda peale võtnud.¹⁰⁶

See on kõnekas detail, millest võib järeldada, et aadlistaatuse mittetunnustamist või puudumist ei pidanud sugugi kõik suguvõsa liikmed probleemiks. Vähe-malt Adrian Verginius ei esitlenud end disputatsioonides aadlikuna, kuigi professor Virginiuse apoloogia oli tõestanud kõigi Pommerimaa Virginiuste aadlipäritolu. Vaimuliku ametiväärikus oli olulisem sünnipärasest seisusest, seda enam, et pastori sotsiaalne staatus oli pärast 1675. aasta rootsi preestriprivileegi kehtestamist võrreldav aadlike omaga.¹⁰⁷ Adrian Verginiuse leigus tiitli suhtes on ehk seletatav ka Eesti- ja Liivimaa eripäraga võrreldes näiteks Kuramaaga. 17. sajandil puudus Eesti- ja Liivimaal veel ametlik aadlimatrikkel, mis oleks rüütelkonna liikmeid, st kohalikku pärusaadlit sisserännanud ja teenistusaadlist rangelt eristanud. Aadlikud lävisid omavahel, aga ka haritlaste, linnamagistraadi ja muu kodanikuseisusest eliidiga, kes

¹⁰⁶ LVVA, 214.6.144a/12, l. 346, *Geschichte des v. Virginischen Geschlechts*.

¹⁰⁷ Vt W. Lenz. Die Literaten. – W. Schlau (Hg.). Sozialgeschichte der baltischen Deutschen. Köln: Wissenschaft und Politik, 2000, lk 139–184, siin lk 141–143.

täitsid kõrgeid, sageli juriidilisi ametikohti ja suhtlesid Rootsi kõrgaristokraatiaga. Aadlike ja kodanike perekonnad olid tihtipeale lõimunud abiellumise, aadeldamise, pärandiasjade või kinnisvara omandamise teel, mistõttu võis linnakodanikest eliidi ja aadli igapäevaelu olla üsna sarnane.¹⁰⁸ Erisusi võidi teravamalt tunnetada mõnede üksnes aadlikele reserveeritud privileegide osas, nagu näitab Bernhard Virginiuse surmaeelne palve seisusekohaseks matuseks.

Kokkuvõtteks

Andreas Virginiuse apoloogia peegeldab Liivimaale rännanud haritlasest pärusaadliku hoiakuid 17. sajandi esimesel poolel. Virginius kaitses oma aadliseisust, sest pidas seisuslikku ühiskonnakorda nii teoloogiliselt, juriidiliselt kui ka poliitiliselt vaidlustamatuks. Seisusliku korra vastu eksimine oleks tema silmis tähendanud jumalike ja ühiskondlike reeglite rikkumist. Tegelikku aadlit kehastas Virginiuse jaoks endiselt pärusaadel, ehkki selle kõrval eksisteeris varauusajal ka teenistus- ja haritlasaadli kontseptsioon. Pärusaadliku kõrgemat prestiiži akadeemilises sfääris näitab seegi, et Virginius hakkas pärast lääniõiguste taastamist usinalt aadlitiitlit kasutama. Aadlipäritolu mängis olulist rolli ka tema kutsumisel professoriks. Oma aadliau edukas kaitsmine kindlustas Virginiusele ainsa pärusaadlikuna eristaatuse jätkumise *Academia Gustaviana* professorite seas. Aadlitiitli mittetunnustamisega oleks ilmselt kaasnenud seisusega seotud privileegide kadumine. Virginiuse apoloogia kirjutamisstiil on haritlasaadli vääriline: autori väiteid toetavad ajaloolised ja juriidilised argumendid koos viidetega autoriteetsetele õigusteaduslikele käsitlustele. Perekonna edasine ajalugu ja Bernhard Virginiuse luhtunud katse oma aadliseisusele rüütelkonna tunnustust saavutada näitavad, et vaatamata seisustevahelisele tihedale suhtlusele ja põimumisele ei soovinud rüütelkonnad Eesti- ja Liivimaal kohalike pärusaadlike privileege ja õigusi mujalt tulnuile kergekäeliselt laiendada.

Artikli valmimist on toetanud Eesti Teadusagentuuri projekt PRG1926 „Kokkupuuted, üleminek, muutus: nobilitas haereditaria ac litteraria varauusaegse kirjanduse väljakujunemisel Poola ja Rootsi Liivimaal“. Tänan Kristi Viidingut asjakohaste märkuste ja täienduste eest.

---

¹⁰⁸ Vt M. Klöker. Baltischer Adel und städtische Eliten: ständische Grenzen im Wandel. Caspar Meyer (gest. 1654) und Johann Gottfried Herder (1744-1803). - Adel im Baltikum. Hrsg. von A. Johanning-Radžienė. Marburg: Herder-Institut, 2025, (ILMUMAS); vrd W. Lenz. Der baltische Literatenstand. Marburg (Lahn): Herder-Institut, 1953, lk 5-6; H. Neuschäffer. Die Vasallen und die späteren Angehörigen der baltischen Ritterschaften. - Sozialgeschichte der baltischen Deutschen. Hrsg. von W. Schlaw. Köln: Wissenschaft und Politik, 2000, lk 109-138, siin lk 123.